

avskrift.

ACC. N:R M. 1947: 73-734.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljebäck
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: 1924. Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Nummereringen i högra kanten = originalets
sidnummer.

Registret till hela samlingen ligger i
första kvartet.

ACC. NR. M.1947:73.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gamle far på Bosbergsgårde, Oscar Jansson, berättar
följande för mig:

88

Jag tjänste uppe i Lerbäck sextiosju. Därifrån liksom
även från den här socknen minns jag en del.

Den, som kom först upp lussedagen, blev "loppa." Den, Lucia
som kom sist, blev "lusa." De firade lussedagen mest som en sön-
dag. Fanns det då något starkt i huset, så nog skulle de ha det.
På lussenatten gick de upp klockan ett och två och tröskade.
Smederna gick upp lika tidigt och gick i smedjan. - Det fanns
mycket nubbsmeder i varenda gård här i socknen då. Hela socknens
inkomstkälla var nubbsmidet för de mindre. Vid bruket tillverkade
de större saker t.ex. smidestena, som de hade vid nubbsmidet.
Men det och mycket annat om det gamla livet i socknen kan man
läsa i boken, som Överstelöjnant Grill lät trycka. "Beskrivning
av Godegårds säteri," vill jag minnas den hette.

89

Vid jul skulle de ha gränar med ljus i nästan på
vart ställe. Det hade de redan på min uppväxttid.⁺

Julgran

⁺ Jansson är omkring 75 år.

ACC. N:R. M.1947:74

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
 Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Julbrasan skulle resa^s av ved, som var huggen någorlunda lika lång och späntad lika grover, så att den skulle brinna jämt. Blev det ändå någon kracke kvar, som inte brann ner så fort som de andra, så skulle någon dö under året.

89
Julbrasan

Julljuset var grovt som armen och fick brinna hela natten. Det stod mitt på golvet på ett bord. Slocknade det, så skulle någon dö. - Man hade även tregrenade juleljus.

Julljuset

Somliga hade för sig, att när de åt julaftonskvällen, skulle de samla ihop lite av var sort och ge hönsen, så skulle inte räven ta dem det året.

Julmaten

Djuren skulle de ut och ge, innan de gick till kyrkan morgonen. De skulle ha julmat de också. - De sade förr, att vid tolv tiden på natten kunde djuren tala. Men vad de sade minns jag ej.

Djuren
vid jul

När man gick till kyrkan juldagsmorgonen, gick man med stora tyrbloss, som lyste upp i skogarna.

Julottan

Annandag jul var det till att gå ut och sjunga. Vi "sjöng opp," so^m det hette. Vi började klockan två på morgonen och höll på till klockan åtta. Det var unga pojkar och en och annan gammal, som gick. Vi fick brännvin, bröd och ost. Vi stoppade i fickan, så

Staffans-
sjungning

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:75

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: _____ Född år ca. 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mycket vi kunde, så vi hade ost länge att knapra på. - När vi kom 90
fram till en gård, gingo vi först till fönstret och sjöng och skrek
så mycket vi orkade:

Staffan var en stalledräng, stalledräng,
han vattna'sina fålar fem, fålar fem.

Det var, när vi väckte dem, vi sjöng den sången. - Det var
ganska många versar, men jag kommer inte ihåg allt. Det räknades
upp fålar av olika färger. Och det var somliga verser, som vi sjöng,
när de inte lät upp fort.

Staffan var en stalledräng, stalledräng,
Han vattna sina fålar fem, fålar fem,
Flickor låt oss lustiga vara!
Jul en gång om året bara,

Staffans-
visa

(Därpå kom det en trall, som jag har glömt).
Den förste fålen han var vit, han var vit.
För eran doter går vi hit, går vi hit.
Flickor etc.

Den andre fålen han var röd, han var röd.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:76.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Till frukost får man öl och bröd, öl och bröd.
Flickor etc.

91

Staffans-
visa

----- fålen han var grå, han var grå.
Den rider själve Staffan på, Staffan på.
Flickor etc.

Ska vi stå länge vid eran knut, eran knut.
Det fryser isar i våran trut, våran trut.
Flickor etc.

Det var fem verser om fålarna.

92

Det var en gång en gammal karl, som var med. Han
sjöng även, då vi stodo utanför, en visa, som vi ej kunde, och
som jag har glömt.
När vi kom in sjöng vi:

Staffans-
sjung-
ning

Goder morgon, goder morgon, både kvinnor och män,
husbonde, matmoder som piga och dräng!

Vi önska eder alla en fröjdefull jul.
Från alla olyckor bevare eder Gud!

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:77.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven I. Ljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vi äro ej utgångna för något tiggeri
men blott för att fira vår julahögtid.

92

Se flaskan på bordet, så vacker hon står!
Så vrider du ur korken och ger oss en tår!

Den här versen är gjord med hast och med lust.
Han betyder både brännvin och ost.

Ost och bröd och brännvin skulle vi ha. Men fläsk tiggde
vi och stoppade ostskivorna i fickorna. Efter fläsk söp man bättre.
Det var ej vanlig brännvinssupning, utan det var glögg, vi drack.
De satte fram bara en silverbägare. Den drack vi ur, tills det
blev slut. Sen fyllde de på mer. Så vi fick så mycket vi ville. -
En del av dessa bägare voro så stora, att det gick ett halvstop i.
Men i de flesta gick det ett kvarter. Var det något till ställe,
så alltid hade de en silverbägare. På små ställen ställde de fram
det i ölglas.

93

Staffans-
sjung-
ning

När vi skulle gå, sjöng vi en vers, som innehöll tack.

Vi voro vanligen en tie styckna. Vi gick till en åtta-
nie gårdar.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:78.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det var 1867 i Lerbäcks socken.

De red inte ut vid jul, som jag minns. Inte heller gick de med någon stjärna.

Trettondagen hade vi inget annat, än att vi gick till varandra och sällskapade och fick en sup. Vi bjödo varandra.

=====

De hade mycket märken på väderlek och sånt förr. Men det kommer jag inte ihåg mycket om. Även hade de sina bemärkelsedagar i vissa månader. "Röe södan" och tocket. Som vädret skulle bli då, så skulle sommaren bli. - Frös det på långfredagsnatten, skulle det frysa ända till påskdagen. - En vit jul skulle bli grön påsk. Var julen grön blev det vit påsk. - Pater kate var det en dag, som hette. När det då var mycket snö på stubben, att den var klädd i hatt, så skulle snön gå vid dagsmejan på våren. Det skulle inte smälta bort med regnet, utan solen skulle ta bort det. Det skulle bli långsam vår. - När Erik ger ax, ger Olof kaka, sade de också. - Regnade det sju sovare, så regnade det i sju veckor. Jag minns också, att det inträffade. Ett år kunde inte min far få in

93

Väder-
leks-
märken
94

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M.1947:79

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

rågen på sju veckor, sedan det regnat sjusovare. -Linnet skulle sås Urbanus.- Kornet skulle inte sås förrän kärrebjörka började bli grön. - Rågen såddes så bitti som den 7 och 8 augusti.

94

Dymmelonsdan skulle de bränna horn och ben och svinhår, så att det skulle lukta illa och de på det sättet skulle skrämma bort dymmelkäringarna. - Och så hängde de på varandra dymmelhorn.

Påsk

De skulle inte få äta ärtor under dymmelveckan. Då skulle det i annat fall borna ut; kroppen skulle inte må bra.

95

Första maj skulle de ha ägg på morgonen och, om de hade råd, hela dagen. - Det skulle de ju också ha på annandag påsk. - Så skulle de dricka mærg i bena. - De hade dricka, som var bryggt på vintern, medan det var isvatten. De tappade det på fjärdingar och gömde det till högtidsdagarna. Man hade det i ankare på 7 $\frac{1}{2}$ eller 15 eller 30 kannor. Man hartsade över pluggen, så att det skulle hålla sig bra. Det var så starkt, att man blev yr i huvudet, om man drack ett glas.

Valborgs-
mässa

De gjorde stora majeldar av risbål, som de drog ihop. Då sjöng de också. På sina ställen hade också trälurar och blåste i.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947:80.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På soliga ställen använde dessa lurar hela sommaren, då de gick i
vall med krittarna. De blåste då i dem, för att vargarna skulle bli
rädda. Dessa lurar voro 4 - 5 fot långa med en tratt i änden, vid
som en medelstor blomkruka. De tillverkades så, att man tog två ur-
holkade rännor och lade ihop. De voro förstås bredare i ena änden,
där tratten skulle bli. Man virade om dem med tumsbreda näverband,
som man tog från björkarna. Man kunde få dessa band väldigt långa.
Det blev så tätt och vackert, när det var virat med näver. De slapp
då också borra hålet genom luren. Den kunde också ha ett munstycke
som på en klarinett med fjädrar i. Men då gick det ej att blåsa så
hårt. De brukade annars bara ha ett hål i änden att blåsa i.

Gökottor hade de. Var det några sjöar med öar i, kunde en ho-
per ungdom ge sig ut dit. De tog med sig brännvin eller kaffe. Var
det några slätter på ön var det till att dansa. De drack då även
vin och brännvin och punsch. En del hade med mat också. - Punsch
ha de haft så länge jag minns. Det bryggde de själva av arrack och
socker.

Vid midsommar hade de majstång. Det var en hög stång med
kransar hängande i snören med stängen i mitten. I toppen satt en

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:81.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljebled
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

järnspira och på den en alnslång vinge av trä. En del hade i stället en tupp av plåt. På vingen satt en vimpel av tyg.

I mitt farshem var det många lördagsnätter vi dansade. En grannpojke, Albert, spelade fiol. Spelmännen skulle ha spelpengar på den tiden.

På midsommarnatten blev det ofta slagsmål. Men det var inte mot slagsmålen vid marknaderna vid Hälla. Det var sjöfolk, som kom upp från Hammar och ställde till slagsmål. - En var så svår, att han varit på häktet flera gånger. Till slut lovade de honom, att han inte skulle behöva återkomma dit flera gånger. Den ene gången satte de på värme, så att han höll på att smälta. Den andra stunden köld, så att han höll på att frysa ihjäl. Han fick lunginflammation och dog. - En gång på marknaden tog min morbror ett vinglas och skulle dricka ur. En hammarbo kom och gav honom en knuff på armen. Men han slog till honom, så att han föll i backen, fast hans hand blev svullen länge sedan. - De brukade ta med sig daggar (läderremmar med blykulor) under ärmarna. - Kalle Isaksson från Knalla hade döttrar stora och grova som de värsta

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:82.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

karlar. De voro med och slogs. - Sista gången de slogs på markna- 98
den i Hälla, kallades "storslaget". Det blev sista gången, ty Ham-
marborna fick då så mycket stryk, att de ledsnade. Marknaden för- Slags-
ut hade de sagt, att de, som tänkte komma till marknaden året där- mål
på, skulle ta med sig kittlar att samla bloden i. - Det var Johan-
nes Jonsson, Per Åling och Fredrik på Tubblet. De beslöt att köra
av patrasket. Hammarborna kom i massor. De voro uppe i ett hus,
de tre, och slogs med en väldig flock. En från Hammar, en sjögast
som hette Hammarberg, kom med sin långa kniv. De hade fotslånga
fällknivar på den tiden. Men i förstun blev han kullslagen, och
de slog kniven ur handen på honom och tilltygade honom mycket il-
la. De slogs sedan över en bank både unga och gamla. Både män och
kvinnor följde dem långa vägar nedåt Hammar socken. - Sedan leds-
nade de och blevo beskedliga. - Det var omkring 1860 eller några
år senare.

Tomtegubbar talade de om förr. En gubbe i Berghult i 99
Godegård talade om en sådan. Det var på sommaren de hade slagit en Tomtar
äng. Varje morgon var hösåtarna kullslagna. Då lade han sig där en

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M, 1947:83.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Oscar Jansson, Godegård
Uppteckningsår: Född år ca 75 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

natt. Det kom då en liten gubbe och skuttade från den ene såten till den andra. -"Här skutta Slätvagsnisse," ropade han. - Man kunde ibland möta tomtar. -Var det några tomtar i gårdarna, fick de ej säga något illa om dem. För då blev det otur. - Inte heller fick de säga något till dem, om de mötte dem.

99
Tomtar

I skogen fanns det bergtroll. Var det något kriter, som inte kom hem, hade trollen tagit det. Då gingo de ut och sköt med bössor och pistoler, för att trollen skulle bli rädda och släppa krittret.

Troll

De, som voro ute och jagade i skogen, kunde möta skogs- rået. Men det var inte alla som såg det där. Jag har gått mycket både sent och bitti, men allri sett något.

Skogs-
rå

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:84.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Gustaf Nilsson, Carolina
Uppteckningsår: Född år 87 och i 88 år gamla Ryd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Två gamla hjon på Hammars ålderdomshem, Gustaf Nilsson 100 och Carolina Ryd, 87 och 88 år gamla, berätta:

De hade förr majstänger mest på varenda gård. Nu för Majstång tiden har de vita stänger med flaggor på. Men förr hade de majstänger. De stod hela året om. De voro klädda med grönt, som fick hänga kvar tills det vart utslitet av stormvädret. - Det fanns olika sorters majstänger. Allteftersom de voro välbärgade, skulle de ha olika granna stänger. - Det fanns en sorts stänger, som inte hade några kransar. Det var bara en enkel stång med lövet svept omkring, men inte så tätt, utan så att stängen syntes i mellan. Precis, som när pojkarna skalar hasselkäppar och lämnar en remsa av bark längs hela käppen. Det var varken kransar eller blommor på dessa stänger. De voro endast virade med grönt, och i toppen var en pil med en flagga. - En sorts stänger hade tre par tvärstänger, som satt som kors, så att fyra armar gick ut från stängen på varje ställe. Vackra kransar med varjehanda blommor hängde på dessa stänger. De nedersta kransarna voro av äggskal. Kransarna satt fritt, så att de kunde svänga efter vädret. 101

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:85

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Gustaf Nilsson, Carolina
Uppteckningsår: Född år 87 och i 88 år gamla Ryd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I toppen satt en pil av järn eller trä.

101

Jag tjänade borta i Västergyllen vid Aspa och Olshammar.
Där skulle vi vid Ture och Tycke ut och skalla vargar i skogen.
Vi klädde ut oss i det värsta vi hade, för att vi skulle se illa ut.

Ture och
Tyko

Första maj bär tranan ljus i sängen. - Den dagen klädde
de ut sig⁺, så att de skulle skrämra varandra. Det var precis,
som det varit krig. De låg och lurade på varandra i buskarna och
slog och skrek. De hade långa stakor och slogs med. Det kallades
vargakrig. Men det var ett mycket värre vargakrig än då Ture och
Tycke var. - (Nilsson) - Det undrar jag. Det förekom åtminstone
inte i min socken.

Tranan

(Carolina) - Det var borta i Östergyllen, när jag var
i Aspa och Olshammar. Det var ungdom, både flickor och pojkar,
som sprang ute i skogen. - Liksom på påskefton gick de första
maj, sedan de hade ätit kvällsvard ut och eldade på höga berg.
De skrek och sköt till klockan tolv på natten.

102

⁺Hur de "klädde sig", fick jag ej gumman att säga. Sä-
kert ingen direkt utklädning. - Samlarens anm.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947:86.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Gustaf Nilsson, Carolina
Uppteckningsår: Född år 87 och i 88 år gamla Ryd

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På midsommarnatten skulle man taga lakan och torka gräset med. Vred man sedan ut vattnet i mjöl, blev det den präktigaste degjäst, som räckte hela året.

102

Midsom-
mardagg

Mikelsmässan är den 24 oktober. Då dansade de och hade roligt, ungdomen. Somma hade spelmänner. Lessnade de vid dem, så sjöng de. Vi dansade polkett och hoppade kråkor. Vi sjöngo: Mikaeli

Skomakarn o'skolådan o'pinnasyln,
sulhandsken o'tummaringen
o'gå till flickera i månaskin.

Det dansade vi till. Det var polkett, det.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:87.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I Hammar socken vid Skyrsta alldeles intill Vättern
bor den åttioårige Viktor Jansson med sin gumma på ett lustigt li-
tet ställe, som gumman kallar Fagervik. Men det lär hon ha funnit
på själv. -

102

Fot. av Kraka-Viktor och Kraka-Sina vid sin stuga.

Viktor Jansson berättar för mig följande:

Förr gick man alltid upp klockan två och tre om nät-
terna och tröskade vid lyse vintern över, så länge de hade pågot
att tröska. Ibland hade de en stenhall uppsatt i en vrå på logen
och lade tyrved på den. Ibland hade de stickor i väggen. Dem klöv

Trösk-
ning

Skriv endast på denna sida!

ACC. Nr. M.1947:88.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de och satte ljus i. - I botten på sädesbingen gömde de en brännvinsflaska, då säden inkördes. De skyndade sig vid tröskningen för att få den. - De tröskare, som ej hörde gårdsfolket till, kallades spannträskare. När tio tunnor hade tröskats, fick de en tunna i

103

Trösk-
ning

betalning. - Ett par kärvor gömdes till fåglarna. De sattes upp i träden. - Några skulle gömmas till korna och hästarna. De skulle ha en var, innan folket gick till julottan.

104

Mest så mycket bröd, de skulle ha fram till sommaren och hela året, skulle bakas före jul. Brödet hängdes upp och torkades och lades ned i bingar. - Till julen bakade de något bättre bröd av stålsiktat rågmjöl. Vete fanns ej så mycket som nu.

Julbak

Elva dagar före jul var lusse. Då skulle man kappas om att komma ur säng. Den, som var före, kallades "loppa", och den, som blev sist, kallades "lusa". De skulle äta sju frukostar och dricka brännvin till var frukost. Så skulle de tröska på logen emellan frukostarna.

Julafton började julhelgen. Då hackade man granris och strödde på golvet. - De hade inga halmfigurer. Det var väl längre neråt Lappland eller så, där de var mera skeptiska, som de

Jul

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:89.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta

Uppteckningsår: Född år 88 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hade det. - Så länge man kan minnas tillbaka, fanns det julgran. 104
Man klippte papper och grannlåt och hade i granen. Somliga köpte Jul
bomull och hade det till snö i granen och satte dit så mycket ljus, 105
som där kunde få rum. På julkvällen dansade de omkring den. - De
bryggde så gott dricka till jul på den tiden, så att det forsade
om det. - På julkvällen åt de gröt. Vid gröten rimmade de. Då fick
de säga vad de ville. -

(Sina avbryter:) "Jag tar mig en grop, och sen äter jag
för allihop," sa jag. -

En del av dessa rim var mycket grova och fula, men det
ansågs för ett nöje att säga det. Ju löjligare de kunde tala, ju
bättre var det.

Den, som den här gröten har kokt,
den önskar jag så många får i sitt hus,
som ho' har hår på si'mus,
och så många fålar i hennes stall,
som jag har hår på min ball.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:90.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den här gröten är kokad av en hederlig kvinna,
och dessa gryn ä' både tjocka o' ^{nu} tinna.

105

Men kära go'vänner, ät er inte för mätta!

Jul

För det kunde hända en underlig sak,

att en skruv i röva kunde lossa därbak.

Denne gröten är kokad vid ris men inte vid stubbar.

106

Den här gröten skall spisas av gamla gubbar.

De hade en väldig julbrasa i den öppna spiseln.

Den, som reste brasan, skulle resa den så noga som möjligt. Ingen fick röra vid brasan, så länge den brann, ty om det blev en knäck kvar, skulle någon dö. De togo av den bästa björkved de hade till julbrasan. Innan de tände på om morgonen, skulle askehögen visiteras av bonden själv. Han skulle se efter, om det fanns någon grav i askan. I så fall skulle någon dö innan årets slut. Det var deras skrock, men det var viktiga saker på den tiden.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947: 91.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ljus skulle brinna hela julnatten. De tände efter kvälls-
varden ett särskit ljus, som tillverkats för ändamålet. Slocknade
det, skulle någon i huset dö. Brann ljuset, så att det av vecken
blev en lång skorsten kvar, som föll av och brände av ljuset, så
att det föll ned en liten avbränd bit, så skulle någon födas under
året.

106

Jul

Jag hörde tals om, att det trodde, att vattnet var vänt i
vin mitt på julnatten. Det var allt vatten, som då blev vin, en li-
ten stund på julnatten.

107

Innan de gick till julottan, skulle de ut och ge djuren var
sin kärve. - Det var inte så då som nu, att de hade särskilda ladu-
dugårdsdrängar, som var utestängda från julottan. Både karlar och
kvinnor stucko iväg till ladugården på julnatten. Sedan sprang de
in och klädde sig till julottan.

Annandag jul gick ungdomen från gård till gård och sjöng.
De gingo in och blev fägnade, om de blev inbjudna, men inte annars.
De hade några stycken visor, som de sjöngo. Jag minns särskilt den,
som började: "Goder morgon, goder morgon!" - Men det var också en
visa, som var mycket bruklig förr, men inte på senare tid. Den sjöng
de, när de först kom, och stod utanför fönstret. Den lydde:

Staaffans-
sjungning

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947:92.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta

Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Nu är det annandag jul i år.

Det tackom^{k/} vi så gärna.

Nu skall vi sjunga visan vår
allt vid den ljusa stjärnan.

107

Staffans-
visan

Ingen dager synes än,
fast eder synes så.

Det är den ljusa stjärnan,
som för dager plägar gå.

Staffan var en stalledräng.

Det tackom vi så gärna.

Han vattnar sina fålar fem
allt vid den ljusa stjärnan.

Ingen dager synes än.

Men stjärnorna på himmelen de blänka.

Den förste den var apelgrå.

Det tackom vi så gärna.

Den rider Staffan själv uppå

alltvid den ljusa stjärnan.

Ingen dager etc.

108

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:93.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De två de voro vita.

108

Det tackom vi så gärna.

Staffans-
visan

De var varandra lika

alltvid den ljusa stjärnan.

Ingen dager etc.

De två de voro röda.

109

Det tackom vi så gärna.

De tjäna nog sin föda,

alltvid den ljusa stjärnan.

Ingen dager synes än.

Men stjärnorna på himmelen de blänka.

Sedan kunde de vända till annat, som t.ex.:

För eran doter^e red vi hit

alltvid den ljusa stjärnan.

Jag ser på eder fönster blank.

Det tackom vi så gärna.

Att här finns brännvin och inte lank.

Alltvid den ljusa stjärnan.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:94.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Så gick de in, om de öppnade. Om de inte öppnade gick
de sin kos och kanske sjöng en skällevisa med ovettiga verser,
förfärligt fula. - Så fort de kom inom dörren, sjöng de "Goder
morgon". - Det var alltså två visor. - Men jag minns inte allt.
Det var tre visor de sjöng.

109
Staffars -
sjungning

(Noter)

110

Goder morgon, goder morgon, både herre och fru!
Husbonde, matmoder vara lustiga nu.

Vi önskom eder alla en fröjdefull jul.
Från alla olyckor bevare eder Gud!

Goder morgon, goder morgon, både piga och dräng!
Husbonde, matmoder stiga lustigt ur säng.

Vi äro ej utgångna för att fägnade bli,
men blott för att fira vår julahögtid.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M.1947:95.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Herodis, han åker med hästar och vagn.
Det barnet han söker han icke fann.

110

"Julvisan"

111

Upptecknad för omkring tjugufem år sedan av kantor
Thure Pettersson, Hammar, efter uppläggaren Gotthard Andersson vid
glasbruket i Hammar.

(Noter)

Det ligger uti krubben på hö och strå.
Det Gud själv haver skapat, som allting förmår.
Det dagas åt öster, vi sluta vår sång,
alltför den ljusa stjärnan ej tiden blir lång.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M.1947:96.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
 Uppteckningsår: Född år 1880 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När de hade sjungit det, var det att slå i hand och hälsa på husfolket. Så gick de fram och söp. Ost och bröd fick de till. Och mat oupphörligt. Men inte fick de kaffe, inte, på den tiden. Men det var sötost och ostkaka och vad de ville ha av allt, som stod på bordet. - Nu på annandagen tiggde de ingenting ihop. De bara blevo fägnade. - De var till sist så fulla, att de kunde bli liggande både här och var. Det var allt flickor med också. De söp lika bra som pojkarna. - Det var ingen skillnad mellan bondflickor och pigor. Det var inte då som nu, att den ene skämdes för att gå i sällskap med den andre.

111

112

Staffäns -
sjungning

På Trettondagen firade de Jesu födelse. De gick då med ljusa stjärnan. De firade ihop till dansen på tjogondag Knut. Det var pojkarna, som gick och samlade ihop och voro de rätta. Flickorna såg på. - Stjärnan de hade var av papper i många färger. Det var vackert, skall han se. De snurrade den med en vev. Det var en åttakantig stjärna. De gjorde den genom att sätta ihop två pappershjul och sätta ljus emellan på en stång. De höll den i handen och rörde stjärnan omkring. - De voro utklädda, En var Judas med pungen. - Han var utklädd svart och ful och hade en vit pappersmössa. Några

Stjärn-
spelet

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947:97.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: * Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Några voro klädda som herdar i sina vallkläder. Det var även tre vise män. Men de voro inte särdeles klädda. - Jag tycker, att det var ett olämligt sätt att fira Jesu födelse med dylikt skämt. - Judas hade en pung, som han tog slantarna i. Brännvin fick de, men de drack inget, ty då hade de snart blivit fulla. De hällde det i en flaska vid sidan. Jag minns, att Judas tog ljusen med sig, som de hade på bordet. - Sedan gömde de, vad de fick, till dansen på tjugondagen.

113

Stjärn-
spelet

När de gjorde den där balen på tjugondag Knut, fick husbönderna, där de hade tiggat ihop det, vara med på kalaset. Både bönderna och bonde mororna. - Då dansade de, var de ville upplåta. De fick lov att leta ut, var de hade störst stuga. Den släpptes alltid till. Så många, som kunde komma in, fick vara med. - De hade två riktiga spelmän med, som spelade gamla polskor. - Alla skulle vara med vid den dansen. Det blev både kärleksförbindelser och annat på den. - Det var både valser och danspolskor de dansade. Då, liksom på andra danser, sjöng de till ibland. En vals, som de ofta brukade spela och sjunga var:

114

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:98.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Söcken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

(Noter)

114

Kom, flicka lilla, valsa med mej, valsa med mej, valsa med mej!
Mitt uti valsen kysser jag dej, kysser jag dej.

Dans o.
lek-
stugor

Så var det en, som kallades för gubbavals:

(Noter)

Tre timmar för dager vill flickan som jag-
Tre timmar för dagen vill flickan som jag.-
Dra särken uppå buken,-
trä fita uppå kuken.-
Den valsen går bra.-
Den valsen kan jag.

Den sjöng de ibland på danserna.

Åtta dar efter Erik, då är det Urbanus. - Urbanus är första
sommardagen.- Om inte all höstsäd är i ax vid Urbanus, då skall
det bli ett hårt år, säger bondepraktikan. - Den dagen skall lin-
frö sås. - Sådant vädret är andre juli, sådant skall det bli i
fyrtio dagar.

Skriv endast på denna sida!

Urba- (!?)
nus

115

ACC. N:R. M.1947:99.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Nu har de inga baler längre, för nu är brännvinet så dyrt. Dans o. lekstugor
Länsmannen tog också bort det. - Spelmännen spelade alltid vid balerna. Vals och polska och polket. (Sina avbryter): Och hambo, som 115
var så roligt; då kunde man komma upp litet i vädret. - När de inte hade spelmän, var det alltid några, som var värst att sjunga, så fingo de göra det. Till alla låtar, som spelades, fanns det ord, som kunde inleda musiken. Så mycket ord, som behövdes till inledningen, fick lov finnas till varje låt.

Vid midsommar dansade de särskilt mycket. De hade då även Majstång
majstång. - Stängerna skulle vara väldigt höga. De tog de högsta träen, de kunde få fatt i. Högre än de flaggstänger, de har nu. - Sedan de hade klätt stängen, lät de den stå kvar för jämnan sedan. På en fyra-fem ställen på stängen kunde det vara kors, som voro 116
tjockt virade med grönt. Emellan korsen satt det bågar. Det kunde vara på ända till sju-åtta ställen, om stängerna voro stora. Bågarna voro klädda med grönt och blommor. På armarna och bågarna satt det äggskal ibland det gröna. Stängen var rödmålad, och i toppen av den satt en träflagga, på vars stjärt det satt långa vita band, som fladdrade för blåsvädet.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947:100.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

(Teckning av majstång i Hammar socken, enl. Viktor Jansson. -
Efter en modell av grässtrån och en skiss, granskad av Jansson)

116

Det var en lagparagraf i lagen, som blev borttagen på
Karl XIV Johans tid, att om en husbonde fick allri så lite hat till
en arbetare, så var det att kalla in honom på kontoret och slå sön-
der honom med dagg. - Det var en lag, som kallades husagan.⁺ De,
som voro obarmhärtiga, kunde slå sönder honom, så att han blev oför-
mogen på en längre tid, och det för ingenting. Det kunde ske, om ett
par arbetare voro osams och den ene gjorde en lögn och förde in till
husbönderna. Då var det bara att kalla in den anklagade och slå ho-
nom, utan att han visste, om han hade gjort något. - Det hände, att
det var någon kraftig människa, som skulle läggas ned på den där
bänken och ha stryk. Men som de tre, som skulle avprygla honom, kom

117
Hus-
agan

+Det var mycket svårt att få gubben att tala om något annat
än de sociala orättvisorna, till vilka han återkom gång på gång un-
der vårt samtal. - På det hela taget tycktes både han och gumman
vara mycket politiskt intresserade.

- Samlarens anm.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:101.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och skulle ta och lägga ner honom, hände det, att han tog en i var hand och sade till den tredje: "Kom hit, du med!" - Och då blev det inget straff av. Då skulle de köra ut 'en, och med detsamma, som han skulle gå ut genom dörren, så skulle inspektorn ge en spark. Han tog då tag i benet, gick utför en trappa och släpade inspektorn, och huvudet det dunkade i vid vart enda trappsteg. Det var en gång det hände. Inspektorn blev så fördärvad, att han fick ligga ett par månader. Men de, som de rådde på och kunde prygla, dem fördärvade de. Den strafflagen togs bort på 1860 - talet. Sedan kunde de stämma dem. Här i socken slog en smedmästare en dräng och blev stämd. Jag såg när den där smedmästaren förargade sig på drängen och stämde honom. Han hade en käpp, och med den gjorde han sådana ordningar kring drängen för det.

117
Hus-
aga

118

Prästerna förr i världen voro fattigvårdsföreståndare. De utdelade de fattiga som hjälp vid arbete. - När någon dog, ville prästen ha en summa pengar för att han skulle göra personalia. Den skulle hållas från predikstolen vid den dödes begravning. Han skulle tala om, hur de hade levat. Och berätta deras levnadshistoria. Var det någon rik, som kunde ge stor liksto, och prästen ästmerade inte

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:102.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mindre än tio riksdaler i banko, så var det en mycket fin man. Han 118
hade levat så rart och fint. Sådana vart Guds barn och kom till
himmelen. De fattiga, som inte hade något att ge, dem skällde han
ut. De hade levat oregerligt och konstigt. De for till avgrunden.
Det sade han tydligt. Han dömde dem, vart de reste, sedan de vart
döda. - Det togs bort 1854.

De kunde räkna ut, vilken av makarna, som skulle dö först. 119
Det var särskilda personer, som kunde räkna ut det. De båda makar-
na fingo uppge sina namn. Sedan räknade de bokstäverna. Det till-
gick så, att de räknade en bokstav i bägge namnen och så till tio
ifrån den. Där de slutade, började de med nästa bokstav och räknade
också till tio. Så höll de på till den enes namn var slut. Den
skulle dö först. Den som hade en eller annan bokstav kvar av sitt
namn, han skulle leva längst.

Självmördare, och sådana, fick inte begravas i den lijen,
som de andra begravdes utan norr om kyrkan. Dem ringe de inte för.

En man, som hade mördat en annan, hade begravts. Han fick
inte ligga still, utan de tog hans huvudskål till skogen och satte

Dödstro
och
dödssed

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:103.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

upp den på en stång till ett spektakel för dem, som kom och fick se det.

120

Vid begravning lämnade de den plats, där den döde brukade sitta, obesatt. - Om det var så, att de inte ville ha honom att gå tillbaks, kastade de eldknacker efter dem, som for med liket. - De fick inte köra fort förbi någon gård, där skulle det gå sakta. - Efter begravningen vände man tillbaka samma väg, som man kom, och då skulle de ha gravöl.

Dödstro
och
dödssed

Var det en supare, som var död, så kunde de lägga ner en flaska brännvin till honom, så att han kunde få sitt lystmäte och inte gå igen efter. - Jag hörde av en gumma från Västergyllen, att en gumma, som dött gick tillbaks och vart synlig. Men jag lärde dem, att de skulle sätta tre täljknivar över dörren. Det gjorde de, och sedan gick hon aldrig tillbaks. - Jag har nog hört talas om att det på ett ställe efter en människas död vart ett sådant rumlande och väsen om nätterna, att ingen kunde bo där. Det var borta i Stora Björreta. Det var något tocke där, som de kallar skrymt.

121

Det var många, som tog upp ben eller lånade människoben. Om någon skulle ut i krig, lånade han ett sådant och bar på sig, så att han skulle komma igen. Det skulle lånas. Han lånade det på det

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:104

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljebled
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

viset, att han sade: "Jag lånar benet för att det skall bevara mig från kulor och krut, till dess jag lyckligen återvänder." - Om han inte sedan återlämnade benet, skulle den döde komma till hans bostad och regera ohyggligt.

121

Dödstro
och
dödssed

Om någon hade mördat eller slagit ihjäl någon på ett ställe vid vägen, lade de ris i stora bål tillmärken var det var. Var och en, som gick förbi ett sådant ställe, tog en kvist och kastade på bålet. De, som voro anhöriga till den döde, tyckte inte om, att det var ett sådant bål utan brände upp det. De, som gick förbi platsen höll på likaväl att kasta på kvistar. Det fick lov att vara bål. Det finns två ställen mellan Askersund och Laxå, där det är sådana bål än i dag.- De gjorde det, för att de skulle ha minne på det. Den, som hade dödat de andre, ville förstås inte heller ha det. Det gjorde allmänheten ändå.

122

Somliga ha velat påstå, att de har mötit likfärder om nätterna. Och hästarna ha sprutat eld.

Jag har hört talas om en person, som bad en annan, som skulle dö, att han skulle komma och tala om, hur han hade det efter döden. Han kom allt, och han sade: "Begär aldrig av någon död mer,

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:105.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att han skall komma. Jag har lidit så mycket under denna resan, att jag inte vill, att någon skall få en sådan resa."- Det var för den, som hade bett honom, han uppenbarade sig.

Dödstro

De döda visade sig för det mesta huvudlösa. Kom det en huvudlös kropp, så visste man, att det var en död. - De ville ha det påståendet, att de, som var onda, visade sig svarta, men de, som hade det bra, krit vita.

och
dödssed

Nu påstår man, att, då någon är död, kommer själen till något särskilt ställe, där den förvaras till domedag. Men i gamla katekesen stod det: "Vart kommer då själen efter döden? - Jo, genast efter döden, gå de saliga in i himmelen, men de otrogna leva i fördömmelse."

123

Julkvällen lämnade de en plats vid bordet obesatt. Där, sade de, skulle dens plats vara, som sist hade dött i huset. Och maten skulle stå kvar över natten, så att han skulle få komma och äta, när han ville.

De döda har alltid varit i kyrkan och hållit sin julotta före de levande på julnatten. Det skall ha varit så, att de ha mött tocka där i kyrkdörren.--

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M.1947:106.

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag vet inte, vad man skall kalla tocka där, som kommer, männi- 123
skovålnader eller så. - Det har då varit sand på sittbänkarna ef-
der dem.

Innan folket gick in hemma efter julottan, skulle de Dödstro
tvätta sig.- Johanna borta i Stenbrottet härintill, som var lite och
häxa, hon tvingade dem att tvätta sig i bäcken, som rann förbi, dödssed
innan de gick in. Hon lade alltid ut en tvål. Annars skulle de
ha någon död med sig in. - Det fick de även göra varenda söndag,
när de kom från kyrkan.

Borta vi Vogersta vid Askersund, där jag var ett slag, Tomtar
hade de tomtar. Jag hörde, hur det tröskade på nätterna. - Tom-
tarna drog till bönderna, så att de blev rika och förmögna. -
Det hände en gång, att bonden på ett ställe var på logen, då
tomten kom fram och lade ett ax på logkistan. Han pustade, då
han lade ner det. - "Ja, du må väl pusta, som har så tung börda!"
sade bonden på spe. Då svarade tomten: "Låt mig dra så mycket
från dig, som jag har dragit till dig, så får du se, vad du har!"
Bonden vart utfattig på två år.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:107.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Somliga hade en sort, som kallades för grån. Det var en 124
hoper små, små kryp, som hängde ihop som en kedja. De skulle också Tomtar
dra förmögenhet till bonden. Det var en sorts små krypdjur.

Tomtarna var aldrig elaka, där de gav dem äta och ej
svälte dem. - De satte ut mat i förstugan till dem. 125

Jag har varit skytt och skjutit tjäder tidigt om morgnarna.
Tidigt en söndagsmorgon hörde jag nere vid Lassona hur sågverksklingen
vid Fördärvet gick, så att det sjöng efter det, därnere. När jag kom Hus-
ner och skulle dagsverka på måndagsmorgonen, frågade jag vad de såga- andar
de morgonen förut så tidigt. - "Det har ingen varit vid sågen," sade
de. "Inte sedan lördagen." - Jag sade då, att jag hört klingen gå. Så-
dant visste sågaren om, men ville inte säga något. - Det var tomten,
det också, anta vi.

Men jag har också på ett ställe hört tocke där, som de
kallar för husrå. - Jag var uppe i Skyllberg vid Sångtorp och byggde
hus. Ägaren där var en hygglig karl, som var klackjärnssmed och ha-
de en liten verkstad. De hade rivit ned de gamla husen. Loge, ladu-
gård och stall. Vi skulle sätta ihop nya. Jag fick om nätterna ligga
i ett gammalt halmskjul, som stod kvar. Varje natt klockan elva, så

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:108.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta

Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gol tuppen och höll på till klockan ett. Jag undrade på det där. 125

Men då vi fick uppbyggt och höet infraktat på skullen, så lade jag Hus-
mig där. Därifrån var det närmare. När klockan blev elva och tup- andar
pen började gala, gick jag upp för att lyssna. När jag stått litet, 126

var det, som om de kommit med ett hölass och kört upp på skullen,
där korna var. De började ramla på sina bindslen och äta. De fod-
rades tydligen. Om en stund gick vagnen ut avlastad. En liten
stund efter kom de tillbaka. Tuppen gol, och korna rystade på si-
na binslen, som om de åt. Om en stund var det slut. - Nere på
backen låg en hög med bräden. Jag såg på den. Det var mitt på som-
maren och ljust. Då ramlade det till i brädhögen, som om den vän-
des helt om. Men jag såg inte ett bräde röra sig. Sedan gick det
genom gårdsgrinden. Den hade järnlinka. Det slog i den som van-
ligt, när man gick igenom. - Sedan dröjde det en stund. Jag gick
och lade mig. Men så kom det, som om en karl hade gått igenom hela
logen, genom stallet och in i ladugården. När han kom till ladu- 127

gårdsdörren, både hördes och kändes, att han törnade emot, som om
dörren varit för trång. Sedan hörde jag inget mer. - Detta är sä-
kert och det var jag själv, som hörde det. - Jag talade sedan med

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:109.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

karlarna om det. De ville inte säga hurdant det var. Men matmo- 127
dern talade om, att så brukade det ofta vara. Hon hade hört hur
maskinen brukade gå i klackjärnsfabriken, när ingen var där.
Hon gick en gång dit. Men där var igenlåst, fastän verkstan var
i full gång. Det var husrå. - Jag gick och talade med karlarna:
"Ni behöver inte skryenta med det där. Det är husrå. Ni skall
lägga brädhögarna och det där i ordning. De tycker inte om det
annars." - Det gjorde de, och det hördes sedan aldrig till tocke
där. Tuppen slutade också gala.

Hus-
andar

Jag har kolat i en mila och suddat spritt vaken på 127
bänken och hört, hur det arbetade i milan. Men så en gång vart
det ett litet hål på milan, så att elden gnistrade. Då sov jag
så gott. Men det ropade på mig. - "Viktor!" sade det först sakta. -
"Viktor!" sade det litet hårdare. Jag hörde det i sömnen, men kun-
de inte vakna. - "Viktor!" skrek det till, så att jag for upp 128
och såg, att det gnistrade litet ur milan. - Det skulle väl vara
skogsrå. - Den milan sköttes också, utan att jag var där.

Skogsrå

Det var en skytt uppe vid Zinkgruvan, som hette Jon
Björn. Han gick en gång så förfärligt länge uppe i Törnlund (den

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M.1947:110.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

stora skogen mellan Forsa och Gunva). Han såg inte till ett enda 128
djur. Trött och utledsen blev han. Då kom det plötsligt ett så fint
fruntimmer fram till honom. Hon frågade, vad han ville. Han sade,
att han var utgången för att skjuta. - "Vänd bössan och blås i pi-
pan, så får han skjuta!" sade hon. Han var så ivrig, att han tänk-
te göra det. Men så tänkte han, att det inte kunde stå rätt till.
Som han tänkte det, så stod det som en stor rotstubbe med rumpa på.
Efter den betan gick han aldrig mer till skogen.- Det är sanning
det. - Men det är inte alla, som ser sådant. De, som inte tål sét
och inte vill sét, de ser inte.

Skogsrå

De har även sett sjöfrun segla på sjön. När de få se henne, 129
är det bäst att laga sig i land med det första. Det blir blåsstorm,
när de ser henne segla. Hon har så fin, så fin båt, när hon är ute
och seglar. Båten är så vacker, så vacker, och skall vara vit allt-
över. - Jag har sett något liknande. Men jag har inte trott, att
det var sjöfrun, utan att det var ett hål i molnen och solskenet
gick på vattnet. Men det var likadant, som när de säga, att de var
sjöfrun. Men jag vet inte, ty det var på så långt håll jag såg det.

Sjöfrun

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 1947: ///.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Viktor Jansson, Skyrsta
Uppteckningsår: Född år 80. År i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det var uppe i Tiveden en gammal ful käring, som fodrade en orm med mjölk i ladugården. Men jag tror inte det var mer än en snok. - En annan hade en orm och hade glömt att ge den mat, när hon skulle gå till kyrkan. Hon kom ihåg det, när hon var på väg och vände om och gav honom. En tid efter dog hon. Ormen följde med och låg på kistlocket vid graven. De fick väl inte dän den. Utan han följde med i graven.

129
Orm

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M.1947:112.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Gunman Karlholm, Hagalund
Uppteckningsår: Född år 87 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gunman Karlholm bor i sitt torp vid Hagalund i Hammar. 130
Hon är pigg och kry, fastän hon är 87 år. När jag kommer till hennes stuga, siter hon utanför och binder vispar. - "Jag måste tjäna litet extra", säger hon. "Jag får nog underhåll och pension, men det räcker inte. Jag äter så mycket så." Hon fortsätter:

Det finns trolldom. Det står i Guds ord. Det visste 130 Troll-
jag inte, när jag var liten unge. Men när jag sen kom ut i världen, dom
fick jag set. - På tal om sånt där kan jag tala om, att min gubbe blev sjuk i benröta. Så kom det en trollgubbe från Östergyllen. Där neråt kan de trolla. Han ville bota gubben min. Han tog fram en vit tråd, på vilken det var knut vid knut. Han stoppade den i munnen och tuggade på den, så att det blev bäcksvart. - Folk sa se, att han hade snus i munnen. Men det vet allt jag, att tuggar man snus, så blir det brunt. - Den band han om armen på honom. Bättre blev gubben min inte, men matlust fick han. Jag fick bara plocka tén. - Säg då, vem den gubben stod i förbund med! Det var allt med Gubben F. 131
Han hade en spiritus på bordet. Den var som en såndära humla. Den drog pengar till honom.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947 ://3.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Gumman Karlholm, Hagalund
Uppteckningsår: Född år 87 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det hände förr här i Sverige, att det fanns folk, som fick skuld för att mjölka andras kor. Det fanns de, som kunde stå vid gärdesgårdarna och mjölka korna, utan att dessa var där i synlig måtto. Tåcka fruar fanns det förr i världen. - Det var en kvinna i Dudberg, som var evelig lördag gick till stan med smörbyttan. De undrade varför hon hade så mycket smör. Handlanden, som var en belevad karl, tog och skar itu smörhögen. Det kom en bloddroppe ur. Då slog han smöret i skallen på henne och sa: "Tag ditt smör och gå, din trollkärning!" Jag hörde det när jag var barn. Men det är sant ändå. Herrn har väl hört, att av barn och fyllehundar får man veta sanningen.

131

Häxor

När jag tjänste piga på ett bondställe, kom det en tiggargubbe, som var så full av löss, att jag inte kunde ta in honom, utan jag fick lov att köra av med honom, sedan jag givit honom en kaka bröd. Dagen därpå blev jag full av löss. Det var gubben, som hade satt löss på mig. Det var bara jag, som fick det på hela gården, och årsdagen gick det bort.

Kloka

132

Min fader fick en bössa skämder av en gubbe i Tiveden. Det vet ingen, hur de då bär sig åt. Men det går genom gubbens F:s styrelse.

Bössa
skämd

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M.1947:114.

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Gumman Karlholm, Hagalund
Uppteckningsår: Född år 87 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gubben F och skräddaren vart i ovänskap. Skräddaren mente, 132
att han skulle lura gubben F ändå. Och så lurade han honom att trä
på så lång tråd, att han måste ut genom fönstret.

Djävul
och
skräddare

Lina i Liabacken talte om för mig, att det var en karl,
som gick i kontrakt med gubben F. Han skulle få mycket pengar. Fle-
ra tusen kronor. Det fick han också. Men när tiden var ute och gub-
ben F skulle komma, satte han ut vakt. - "Hur kommer det," sade gub-
F till bonden, "att han satt ut vakt? När jag förr kom till dig med
pengar, var du ensam." Han tog honom emellertid genom taket, och
man såg blott tre bloddroppar efter honom.

Kontrakt
med
djävulen

De sa, att Pintorpefrun ger sina pigor utav träcken, så
gott levde hon. Så kom den lede och hämtade henne. Hon bad honom att
få ta prästen med. - "Den hör mig ju redan till," sade han.

133
Pintorpe-
frun

En gumma, jag känner, visade mig i går, hur hon hade en
stor svart fläck på sin arm. Det var antagligen efter en gubbe, som
nyligen var död. Det hade väl varit något galet emellan dem i livet.

Döda

Sådant ont kan man också få ändå, när man är ute och går.
Det hjälper bara, att ha stål och pengar på sig.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 1947. i 118.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Gumman Karlholm, Hågalund
 Uppteckningsår: Född år 87 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När vi bodde uppe i Uppsala i den här socknen, hade vi två marbuskar. De voro så hopmarade, så att kvistarna var hoptrasslade smått, smått på sidorna, alldeles som en ärterev. Det var ett körsbärsträd och ett plommonträd. Ända tills gubben fick hugga ner marbuskarna, hade jag maran om nätterna, så jag skrek. Man vet nog, att maran kan komma i osynlig måtto genom ett kvistehål.

133

Maran

Det är färligt för en havande kvinna att möta osynligt i luften, skott, som de kallar det.

134

Om en havande kvinna mötte elakt och dåligt folk utan förkläde på sig, kunde barnet få fallandesjuka.

Födelsel,
lyte o.d.

Det var en kvinna uppe i Eketörpet i Lerbäck, som aldrig var sjuk, då hon fick barn. Men en stubbe de hade på golvet hoppade upp och ned. Den hade sjukdomen den. - Det var nog Hornpelle, som satte det på stubben. Men dotern fick det sjudubbelt igen. Då var det nöd och skrik. Men de hade väl inte Hornpelle där. Får han något på ett ställe första gången han kommer, så kommer han igen och vill ha mer. Och då blir han där.

När det var mera hedningar och innan kristendomen var så utbredd, hände det, att de fick bortbytingar. Det fanns en sådan

Bortby-
tingar

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M.1947:116.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: Gumman Karlholm, Hagalund
 Uppteckningsår: _____ Född år 87 år i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

här vid idiothemmet, som dog nyligen. - Det kommer sig av att modern går ut, innan hon blir kyrktagen. Det vill säga, om hon går ut sedan solen gått ned, och om hon inte har stål med sig. - Har modern fått en bortbyting. skall hon elda bakugnen riktigt varm och låtsa, att hon skall kasta in barnet. Då kommer käringen igen med det rätta barnet och säger: "Här har du ditt barn. Jag var inte så elak vid ditt." -

134

Det kom ner en trollkäring från Nynäsberget och bad frun i Nynäs att få låna en kopparkittel. Hon ville brygga dricka. Hon fick kopparkitteln. - "Om du sätter din västra logedörr öppen i morgon kväll, skall du få betalt," sade trollkärningen. Och mycket riktigt. Innanför logdörren stod morgonen därpå kitteln med en silverkanna i. Silverkannen står i Olshammar kyrka än i dag, säga de.

135

Bortby-
tingar

Troll

Är röde söndan vacker, blir skörden vacker. - Röde söndan är söndagen efter påsk.

Röde
söndan

Tomtar har funnits. Det har de än borta i Gunva. Men jag har aldrig sett dem. Det finns även grån, men de vill inte

Tomtar

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M. 1947 : 117.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: Gumman Karlholm, Hagalund
Uppteckningsår: _____ Född år 87 år i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hållas här uppe i de torra backarna utan ute, där det är något att ta. - Dit hörde också skogsrån. Men som de aldrig har sett dem, bryr jag mig inte om det. De visar sig inte för mig.

136
Tomtar

Det var en kung och en drottning i ett land. Och så blev det krig. Kungen fick dra ut i kriget. Det var en annan kung, som ville ha drottningen, som hette Genoveva. Hon flydde ut i skogen. Hon ville gå den ärliga sidan. Han gjorde då upp en lögnskrift och skickade ut betjäningen och hundar att jaga rätt på henne. De skulle ta hennes öga. Men de tog istället hundens öga. Hon levde sen i skogen och fick mat av en hind. När den rätte kungen kom till Stockholm, läste han lögnskriften och skickade ut betjäningen, han med. Jag minns inte så noga hur det var, men jag tror, att det blev bra till sist. De ha en bok nere i Gunva, där det står om Genoveva. Men jag minns för länge sen, hur min gubbe talade om, hur Genoveva fick lida. - "Du skulle få lida som Genoveva!" sade han till mig. Jag har redan läst om henne, men jag har glömt det nu.

Genoveva

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:118.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: Thure Pettersson, Hammar
Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kantorn Thure Pettersson i Hammar lämnar en uppteckning av melodier till "Goder morgon" (sid.111) samt dessutom följande uppgifter:

137

Här i Nerike finns det åtskilliga legender om Olof den helige. Många av Nerikes kyrkor sägs ha byggts av honom. Likaså finns det historier om offerkällorna i Nerike, där det berättas om hur S:t Olof döpte hedningarna. I vår handbok för hembyggsundervisningen i Nerike (utgiven 1922 av Aspling, Gralén och Lindén) ha författarna lyckats få tag i en hel del av detta.

S:t Olof

Till Hardemo och Hammar kyrkor är sägnen, om hur kung Olof får en jätte att bygga kyrkan mot löfte att få kungens ögon, knuten. Legendens styrkes av de bilder, som fanns i dessa kyrkor, av kungen med fötterna på trollet. I Hammar kyrka var kungen i sittande ställning, i Hardemo stod han på trollet. - Bilden av den helige Olof finna vidare i Kvista och Sköllersta.

Finn-
sägner
(Skalle)

138

Jag har hört sägnen bland allmogen här i Hammar, ehuru det då ej var kung Olof utan en präst, som lovade jätten ögonen. - Jätten gav prästen löfte om att bygga kyrkan mot att få prästens ögon, om icke denna innan kyrkan var färdig hade gissat jättens

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947.: 119.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Thure Pettersson, Hammar
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

namn. Sista kvällen innan kyrkan skall bli färdig, och då jätten just 138
håller på att avsluta byggandet av tornet går prästen uppe på den Finn-
höga backen, där kyrkan nu ligger. - Den gamla kyrkan, som jätten sagner
byggde låg nere i dalen. - Man ser från backen långt ut över Vätter-
sunden och öarna. Prästen stod försjunken i betraktande av den vack-
ra utsikten och tänkte på att han såg det för sista gången. Då hörde
han hur det sjöng uppe ifrån ^ebyrget på andra sidan viken:

Gråt ej barnet mitt.

Snart så kommer Skalle hem med prästen
med prästens ögon.

Då vände sig prästen mot kyrkan och såg, hur jätten just
skulle sätta på kyrkspiran. - "Kom nu ner, Skalle!" ropade han.
"För nu är kyrkan färdig." - I vredesmod har då jätten ramlat ned 139
och fått sin död.

Uppåt Ommeberg i Hammar socken finns en offerkälla, där det Källor
enligt folktraditionen offrades pengar.

Jag har mitt barndomshem i Bjälbo. Där berättades en gammal

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:120.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: Thure Pettersson, Hammar
Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sägen om Ingrid Ylva, mor till Birger Jarl. - Gamla Ingrid Ylva
satt en dag i tornrummet på Bjälbo, och en av hennes pigor kammade
henne. Gumman, som visste och såg lite mer än andra, sade: "Hör du
titta ut genom gluggen! - Ser du något?" - Nej, pigan såg ingenting.

Fram-
trollad
krigshär
139

Än en gång uppmanade gumman henne att se ut. Nu såg hon något, som
rörde sig borta vid Appuna på Åsen. Tredje gången, gumman sade till
henne att se ut, såg hon en stor krigshär med både ryttare och fot-
folk och "många kära och hästar." - "Nu kan det vara på tiden,"
sade Ingrid Ylva och gick efter en bolster, som hon sprättade upp.
Hon hällde ut fjädrarna genom gluggen i det hon sade:

"Häst

o'kär

o'gevär

å var everliga fjär!" -

140

En väldig krigshär steg ur marken. Och sydväst om Bjäl-
bos kyrka utkämpades en blodig strid. Därav fick gårderna sydväst
om kyrkan namnet Rödåkrarna. Det kallades de för åtminstone för
trettio år sedan.

Ingrid Ylva befallde, att hennes bild skulle muras in
i stående ställning i en pelare i Bjälbo kyrka. - "Ty, så länge

Bjälbo
kyrka

ACC. N:R. M.1947./2/.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Thure Pettersson, Hammar
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mitt huvud är upprätt, skall Bjälbo kyrka stå kvar."- Men det är
att märka, att det ingen pelare finns i Bjälbo enskeppiga kyrka.

140

Jag minns en jul från min barndom, hur det kom ett sällskap
från Vadstenatrakten till Bjälbo med en stor stjärna med ljus i.
De sjöng en visa. Vilken det var, minns jag nu inte. De voro utklä-
da. Särskilt minns jag den anskrämlige Judas, som var utklädd i
svart och red på en käpp.- Det förekom annars ej någon julsång eller
något dylikt i min hemtrakt.

Stjärn-
gossas

Varje sockens inbyggare bruka här få sina särskilda öknamn.
Hammarborna kallas "hammarskaft" och Lerbäcksborna kallas "lergökar"
eller "nubbsmeder".

141
Ramsor

ACC. N:R. M.1947 : 122.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: A. Aulin, Askersund
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den gamle skolläraren A.Aulin i Askersund har gjort flera resor i Tiveden för insamling av folktradition. Han kommer dock nu icke mycket ihåg av vad han samlat, men hans anteckningar ha överlåtit till disponenten C.Sahlin, Narvavägen 32, Stockholm, och finnes antagligen tillgänglig på muséet i Laxå. (Kontorschefen Bror Falk, Laxå, lämnar upplysningar). Något påminner sig dock herr Aulin som hastigast:

De kunde häruppe på 1830-talet sjunga riddarvisor.

Folkvisor

Birgittas sten är känd i hela Nerike. Stenen ligger strax intill Olshammars kyrka. Birgittas man, Ulf Gudmarsson, skall ha ägt Olshammars gård. Han var ibland över dit och hade då med sig hustrun. När hon skulle ut och rida, gick hon upp på den stenen och satte sig upp på hästen.

Birgitta
sägner

Birgitta skulle en gång över till Vadstena. Då red hon till Hinstorp, och därifrån satte hon över isen till Vadstena. Hon kastade en gång ifrån sig sitt ridspö vid Hinstorp. Spöet satte sig i marken och växte upp till en lind. Det blev den stora väldiga lindan vid Hinstorp, som kallas Birgittas lind. Den står där

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947.123.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: A.Aulin, Askersund
 Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Men den är dock ej den ursprungliga Birgittas lind. Där stod förr en ännu större och äldre, som just var den, som växt upp av ridspöet. En gång då barnen på stället lekte tände de eld inne i det ihåliga trädet. Det brann ner. Men från ett rotskott av den gamla linden växte det nya upp. - Den sägnen är känd vitt omkring i Tiveden.

142
Birgitta
sägner

Vätterskott[†] i Vättern betraktas som varningar mot svåra stormar på sjön.

Vätter-
skott

Kalle med pipan, en gammal inföding i Askersundstiveden berättade mig, att när katten äter gräs, bådär det snart regn.

Väder-
leks-
märke
God
höstkarl

Den första lus, som hittas i gossens huvud, skall släppas i ett hästfjät på landsvägen. Sedan blir pojken god hästkarl. -Det har jag hört många gånger i Tiveden och Ramendeboda.

143

Om två personer räcker varandra handen över tröskeln, bådär det olycka för en eller båda av dem.

Varsel
om
olycka

Följande sägen fick jag från några gubbar vid Segersjö, Lännäs, vid Hjälmarén. Upptecknad 1920. Den har sitt intresse därför att den visar, hur länge en tilldragelse kan sitta fäst i folktraditionen. - Katrinebeg beboddes av flera bönder. Där regerade en dansk fogde. En holme i Hjälmarén skulle ha fått sitt namn efter fogden.

Histori-
ska säg-
ner

[†]Då vattnet röres upp utan synlig orsak.

ACC. N:R. M.1947:124.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: A.Aulin, Askersund
Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Krabbe-eller Kabbeholmen. Han var omänskligt sträng. En dag, då han satt och åt kålsoppa, öppnades dörren av en katrinebergsbonde, och en annan sköt ihjäl honom med pilar, så att kålslamsorna rann om honom.

143

I Eskilstuna brukar man äta vofflor Mariebebådelsedag och sill och potatis långfredagen.

Vårfru-
dagen

I Stockholms skärgård skall de äta gädda julafton istället för lutfisk.

Julmat

Fot. av "Birgittas sten" vid Olshammars kyrka.

Enligt sägnen steg Birgitta på den, då hon steg till häst för att rida över Vättern till Vadstena.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.1947:125.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: A. Aulin, Askersund
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Enligt en kring norra Vättern brättad sägen, red Birgitta en gång från Olshammar tvärs över sjön till Östergötland. - Solklara dagar ser man än spåren efter ritten i solglittret på vattnet.

144

Birgitta

De långa band av stillastående vatten, som ofta synes på sjön men som särskilt klart och vackert framträda på Sättern, kallas av befolkningen kring hela sjön för "Birgittas stig."

Då dessa fläckar synas mindre och avrundade, kallas de "Birgittas fotspår."

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 1947:126.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fru Emma Larsson, Nynäs, Aspa, berättar om staffansring- 145
ningen:

Förr gick de trettondagen med ljusa stjärnan. Men under
den tiden jag minns⁺, gick de alltid på annandag jul. De gick här
för tio år sedan. Det var från Olshammarstrakten jag minns det. -
Klockan två på morgonen kom de och väckte folk. De hade åtskilliga
ställen att gå på och fick börja tidigt. - De voro utklädda. En var
kung med krona och uniform, precis, som man ser, att kungen är på
tavlor. Likaså knekten. Så var det en livtjänare. Han hade en gördel
om sig med värja vid sidan. Det var även tre vise män. De voro kläd-
da i vita skjortor och hade röda gördlar och röda stjärnor på brö-
stet samt särskilda mössor. Hur dessa såg ut, har jag glömt. Stjärn-
föraren hade visst bara ett band i mössan med stjärna i. Judas hade
en stor päls med raggen vänd utåt. Han hade en svart fårskinnsmössa
och hade sotat sig svart i ansiktet. Han hade en stor pung, som
han slamrade med och sade ideligen: "En styver! En styver!" - Först de
kom, ställde de sig att sjunga utanför. Vanligen hade de en handkla-

Stjärn-
gossar.

⁺ Fru Larsson är omkring 40-45 år.

ACC. N:R. M.1947:127.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

verspelare, som spelade, medan de andra sjöng. Då de stodo
utanför, sjöngo de "Goder morgon."
(Noter)

146

Goder morgon, goder morgon, både kvinnor och män!
Husbonde, matmoder stige lustigt ur säng.

Vi önskom eder alla en lycksalig god jul.
Ifrån alla olyckor bevare eder Gud!

Liggen stilla i edra sängar, liggen stilla också,
fastän vi er oroa, men vi beder om lov.

Stjärn-
gossar

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.1947 : 128.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vi äro ej utgångna för att fägnade bli.
Utan blott för att fira vår julahögtid.

146

Maria hon gångar sig till Betlehem fram.

147

Där möter hon Josef, sin trolovade man.

Stjärn-
gossar

Vår Frälsare Kristus han föddes i går,
Han föddes på Golgata uti Betlehems stad.

De lindade och de lade den lilla frälsaren på strå.
Han hjälper oss alla, såväl stora som små.

De linda den lilla frälsaren uti lindakläd vit.
Han hjälper oss alla, såväl fattig som rik.

Herodes han åker med båd hästar och vagn.
Han söker efter barnet, men han inte det fann.

Tre visemän kommo ifrån Österriks land
med snövita kläder och palmer i hand.

En stjärna hon gångar sig till Betlehems stad.
Hon stannar högt över, där som frälsaren födder var.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.1947:129.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det ljusnar uti öster. Vi sluta vår gång.
Alltför den ljusa stjärna, som har fört oss så långt.

147

Vi havom oss tagit en dristighet på,
att vi vår kära svärfar⁺ få hälsa uppå.

148

Stjärn-
gossar

Vi havom ock en Judas, som bärer vår pung.
Han ser ut både ful och gammal, men han är ju helt
ung.

Nu har vi hunnit, nu har vi sjungit vår visa till slut.
Är det någon härinne, så väl kommer han ut.

Den versen han gick med både hast och med lust.

Jag tror den betyder både brännvin och ost.

⁺Det var skämt, som de hade tagit upp. De kallade
husbonden svärfar i alla stugor och isynnerhet, där de visste
att det fanns flickor.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 : 130.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född årca 45. år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sedan fortsatte färden in. Ty vanligtvis gläntade de på dörren och önskade dem in. Det hände, att de inte gjorde det på ett eller annat ställe. Då försökte de göra något riktigt tillvänt. - När de var nere och sjöng för Ferdinand, visade han sig i dörren och var ovettig. Då sjöng de en sång, som de annars inte brukade sjunga:

148

Stjärn-
gossar

Jag ser på eran förstutrapp, förstutrapp,
att baggar⁺ och Gimrer⁺⁺ de springer i kapp,
alltför den ljusa stjärnan.

Jag ser på erat tak och golv, tak och golv,
att det finns mycket potatis i eran hackekorv.
Alltför den ljusa stjärnan.

Jag ser på eran korsten vit, korsten vit,
att eran dotter är inte väl en skit.
Alltför den ljusa stjärnan.

⁺ De kallade honom baggen.

⁺⁺ Gimrer betyder unglamm. Här skulle det vara de unga flickorna.

ACC. N:R M.1947:13/.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den förste, som gick in, var livtjänaren. Då han kom i 149
dörren, sjöng han: (Noter)

God morgon här! God morgon på er allihop.

Så ger vi till ett fröjderop. God morgon här!

Sedan läste han: "Jag om ursäkt beder och lycka önska Eder, att
få visa ljusa stjärnan och dess medföljande kompani. - Svara
därtill ja eller nej! Annars går jag ut." - Sedan öppnade han
för de andra och sade, att de skulle stiga in. Knekten kom in
och gjorde honnör. Så kom kungen in, och knekten och han hälsade
på varandra. Knekten sade till kungen: "Vad befäller hans maje-
stät?" - Jag befäller dig att gå ut i Egypti land, döda alla gos-
sebarn i omkring två års ålder, krossa deras huvuden och sön-
derslå deras ben." - Då vände knekten om och gick ut. Så kom han
tillbaka, och kungen frågade, vad han gjort med de små gosse-
barnen. - "Jag tog de små barnen i vaggan, krossade deras huvu-

150

Stjärn-
gossar

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.1947:132

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vuden och sönderslog deras ben. Och allt, vad hans majestät har
befallt, haver jag uträttat." - "Haver du allt detta uträttat,
så haver du min börda lättat.
Silver och guld vill jag dig giva,
om du min trogne tjänare vill bliva.
Så skaffa mig reda på tre vise män."

150

Stjärn-
gossar

Knekten vände sig mot livtjänaren. Denne gjorde tecken och de tre
vise männen kommo in. Samtidigt kom stjärnföraren. De sjöngo:

Vi följa stjärnan efter,
som är vår Guds och klara ljus,
på vägen jämn och rätter
till Herrens helga hus.-

Kungen sade: "Vad ären I för andra?" - Då sjöngo de åter:

Tre vise män
och hedningar av Österland,
som kommo från Mediam
till Betlehem.
Upplåter sina håvor
av hjärtats största rörelse.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947:133.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Och skänkte honom gåvor,
guld, myrham, rökelse.

151

Stjärn-
gossar

152

Sedan, när alla inkommit, började de med fägningen. Samtidigt kom Judas insmitande och började med sina upptåg. Var det då några flickor i huset, var han kvick i vändningen att ta henne i famnen och sota ner henne. Jag minns, hur uppe i Stuvet juden tog en flicka i famnen och slog pälsen om henne. - Sedan, då de skulle ge sig iväg, sjöngo de: (noter)

Haven tack, haven tack för de fägnad vi fått!

Haven tack, haven tack, och god natt!

På den här gården bodde förut två familjer. Gården brukades av dem bägge. De bodde i var sin ända av huset. - Stugan är mycket gammal. Vi ha måst ändra om det litet inuti. Först var det stora

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.1947:134

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: _____ Adress: _____
Socken: _____ Berättat av: Emma Larsson, Nynäs, Aspa
Uppteckningsår: _____ Född år ca 45 år

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

grova bjälkar i taket. - Vi skall väl bygga om efter hand. Det är så gammalt och fult här. Stugorna i Tiveden voro förr överallt sådan som denna. Nu finns det hus av den gamla typen kvar endast här samt i Karstorp och Finntorp, så långt jag känner till det.

152

Byggnads-
skick

Fot. Boningshus, Karstorp, Tiveden.

Boningshuset i Nynäs.- Hög stenfot av omurad sten.- Höga vitrappade skorstenar.

Boningshuset och ladugårdslängorna, Nynäs.

Foto från Nynäsberget.

Skriv endast på denna sida!